

ՍԱՐՈՅԵԱՆ ԻՐ ՎԵՐՋԻՆ ԳՈՐԾԻՆ

« ԲՈՔ ՎԱԿՐԱՄ »-ԻՆ ՄԷՋ

Իր ինքնատիպ գոյնին, իր պարզութեան եւ իր վճիռ արտայայտութեան ու բնականութեան մէջ անգամ մ'ալ, Սարոյեան կը հաղորդուի իր ընթերցողներուն հետ՝ 1951-ին գրած իր «Բոք Վակրամ»-ով:

Ընդհանրապէս իր դործերը կը թարգմանուին իսկոյն եւրոպական լեզուներու: 1953-ին Մոնտատորի Հրատարակչական Տունը «Մետուզայ»-ի շարքին (թիւ 323) մէջ կը ծանօթացնէ իտալական ընթերցող հասարակութեան ամերիկահայ գրողին վերջին վէպը: Գրախօսականներ գրուեցան իր մասին զանազան թերթերու մէջ, որոնցմէ է նաեւ «Կածծէթթինոյ»-ի Գրական բաժնին մէջ իրեն նուիրուած քանի մը սիւները (Մարտ. 2, 1954, ստորագրուած Գամ):

Գրախօսող մը անշուշտ միշտ իրաւունք է ունենալ: Գործերուն արժէքը անձէ անձ կը փոխուի եւ ատոր մասին եղած քննական իր տեսութիւններն ալ կը մնան հետոյ բացարձակ ըլլալէ:

Իմ անձնական ընթերցումիս արդիւնքն է որ կու տամ հոս: Բոլորովին անձնական, առանց ուրիշներու տեսութիւններէն ազդուելու:

Սարոյեան եզական գրող մըն է: Իր դործերուն մէջ կամաւոր է կը կարծեմ իր ցեղին յարումը, եւ գիտակից ազգասիրութեան մը վերադրուելու են այն ցոլացումները որ կը դառնան հայ ժողովուրդի շուրջ, ներկայացուած միշտ որպէս ուշիմ, դործունեայ ցեղի մը զաւակները: Ֆրէզնոյ ծնած այդ ամերիկահայ գրողը, — որու մէջ անտարակոյս կը դործեն իր ընտանեկան ապրումները, եւ հաւանաբար նաեւ իր ցեղակիցներու հետ ու-

նեցած շփումները եւ ծանօթութիւնները, — գիտումնաւոր կերպով կ'անդադրաւանայ իր ժողովուրդին ցեղային յատկանիւններուն, անոնցմէ առնելով իր տիպարները, իր վէպերուն դործիչ անձերը, դէթ անոնց զլխաւորները: Եւ նպատակ մ'ալ, նուիրական ձկտում մըն ալ կայ անժխտելիօրէն իր մէջ. այն է համեմատական մերձեցումներով իր ժողովուրդին զաւակներուն միւս ժողովուրդներու հետ, ցոյց տալ անոնց տեսակ մը դերադանցութիւնը եւ փայլուն ձիւրքերը:

Սարոյեան կը ծառայէ այսպէս անուղղակի կերպով իր ազգին սրբազան դատին: Ոչ ոք կրնայ մեղադրել զինքը իր այս ընտրութիւններուն համար: Ինքը կը կրէ իր մէջ արիւնը իր ցեղին զաւակներուն, եւ բնականաբար արդար է իր այս բերումը եւ իր ծառայութիւնը: Իտալական վերոյիշեալ թերթին գրախօսը, քիչ մը չափազանցուած կը գտնէ իր այս յարումը իր ժողովուրդին. մինչդեռ ըստ իսլամ բնական է: Ընդարձակածաւալ Ամերիկայի մէջ միակ բանը՝ որ կը մնայ հայուն համար, է իր ցեղային բնիկ դիժերուն յարումը: Ահա անոնց է որ կ'անդադրաւանայ արդարապէս մեր ամերիկահայ գրողը:

«Բոք Վակրամ»-ի մէջ ալ զլխաւոր տիպար դործիչը՝ հայ մըն է հետեւաբար: Արագ Վակրամեան, որ կը փոխէ անունը Բոք Վակրամի՝ երբ Ֆրէզնոյի սրճարանին սպասաւորութենէն կ'անցնի Հոլիվուտի նշանաւոր դերասան մը դառնալու:

Զուարթ, սրամիտ, գիւտաւոր, աշխոյժ Արագ-ը կը գրաւէ ուշադրութիւնը Հոլիվուտի վարիչներէն մէկուն: Կը ժամադրուի, եւ կ'ընդունուի, եւ կարճ ժամանակի մը մէջ կը դառնայ անուն մը, ծանօթ՝ Ամերիկայի ամէնէն սովորական եւ ժողովրդային խաւերուն անգամ:

Իբրեւ նիւթ, իբրեւ ընդլայնում բոլորովին անգական է եւ չի նմանիր ուրիշ վէ-

պերու: Կայ հոն աշխարհը, կան Հոլիվուտի միջավայրն ու ապրումները, կան մանաւանդ հայ ընտանիքի մտայնութիւնները, հայկական սովորութիւնները այնպէս՝ ինչպէս կրնան ըլլալ Ամերիկայի մը մէջ: Բոք Վակրամ կը տառապի սիրոյ պայքարով: Կ'ամուսնանայ դերասանուհի Աննա Փորտին հետ. բայց դժբախտ մը կ'ըլլայ ան: Իր կինը չի համապատասխաներ իր ձկտումներուն. նէ ստախօս մըն է եւ փոփոխամիտ, մինչ Բոք Վակրամ կը ցանկայ ընտանեկան երջանկութեան: Ան կ'ուզէ ստեղծել երջանիկ կեանք մը իրեն համար, բայց ատիկա անկարելի կ'ըլլայ: Կը բաժնուի կնոջմէն, որուն քով կը մնան իր ևրկու զաւակները: Հեռախօսով կը լսէ անոնց ձայները, եւ հայրական ազգապատանքը կը յուզէ իր ներաշխարհը:

Հակառակ իր ընտանեկան դժբախտութեան, հակառակ կեանքի ահաւոր յուսախաբութիւններուն, Բոք Վակրամ կը պահպանէ իր անխորտակելի յոյսն ու վստահութիւնը կեանքին հանդէպ: Բովանդակ վէպին մէջ, ուր քնարական շնչով մը դրած է Սարոյեան, Բոք Վակրամ կը ներկայանայ այն արդի մարդը՝ որ կը ջանայ համակամիլ իր ցաւին, իր պատանքներուն՝ խաղի եւ արեւոյթեան մէջ թմրեցնելով ցաւին զգացումը, եւ ծիծաղին մէջ՝ իր ահաւոր տրամութիւնը:

* * *

Սարոյեան այդ մարդուն մէջ կը նկարագրէ բովանդակ մարդկութիւնը իր հոգեկան: Իր մտային եւ բարոյական տաղանդներով:

Սարոյեան իր խառնուածքին մէջ բանաստեղծ մը ըլլալուն՝ այս դործին մէջ ալ կը յայտնուի գրող մը որ չի զբաղիր կառուցանելով, ընդլայնելով նիւթը եւ դործողութիւնը, ինչպէս սովորական վէպի մը մէջ տեղի կ'ունենայ, այլ կ'առնէ

կեանքի զանազան երեսները, կը խորհրդածէ, եւ կարծես կ'երգէ: Սարոյեան կ'երգէ ուրեմն մարդը իր տարտամութիւններուն մէջ, իր յեղաշրջումին, իր աստանդական վայրաբերումներուն, իր հեւհեւ վազքին մէջ դէպի երջանկութիւն, դէպի կեանքը եւ դէպի սէրը: Կ'երգէ մարդը, որ իր ամէն դործին մէջ կը մատնէ ինքզինքը՝ որպէս եսասէր, ինքնակեդրոն այն անասունը, ամէն բանի վերջը հուսկ գտնելով պարապութիւնը իր սրտին:

Գուցէ զարմանալի թուի մեր այս շրջումը վիպագրողէն՝ երգիչին եւ բանաստեղծին, երբ կը խօսինք Սարոյեանի մասին՝ որ պատմող մըն է, բնական, պարզ ու միամիտ: Անշուշտ կայ իր մէջ պատմողը, պատմող մը նոյնիսկ ամէնէն անշան մանրամասնութիւններով: Պատմող մը՝ որ ընդհանուր գործողութիւններով չի զբաղիր, զայն չի գունաւորեր, զայն չի տաքցներ բնութեան եւ միջավայրին նկարագրութիւններով, այլ կը բաւականաւ խօսակցութիւններու մէջ խտացրելով ամէն ինչ:

Սակայն կը զգացուի այդ բոլորին մէջն անկեղծ հոգիի մը թրթռացումները, քնարական արտայայտութիւններ առնող գրողի մը անգականութիւնը: Գէթ այդ տըպաւորութիւնը կը թողուր վրան իր այս վերջին դործը:

* * *

Բարոյական խորհրդածութիւններ կ'ընդհատեն իր պատմութեամբը: Ասիկա նորութիւն մըն է իր քով այս դործին մէջ: «Կածծէթթինոյ»-ի գրախօսը զայն կը գտնէ բոլորովին աւելորդ եւ ծանրաբեռնող: Բայց այդ խորհրդածութիւններէն ոմանք (չատերը կրկնութիւններ են նոյն գաղափարներու) կը յայտնեն Սարոյեանի մէջ փրկիւնաւոր մը, ժողովրդա-

կան, բնական, փողոցի մարդուն իմաստասիրութիւնը տուող դրազտը: Այդ կարգի էջերուն մէջ, որոնք միշտ կը կանխեն իր պատմութեամբը, տարուած է շարունակ միակ դադարաւոր մը՝ թէ մարդը բարեւէ չար աշխարհի մը մէջ, եւ թէ ոչ մէկ մարդ կարող է փոխել այդ աշխարհը, որուն մէջ կ'ապրի: Ամէն անհատ ենթակայ է միշտ անթուելի յեղաշրջմաներու, բարութեան չարութեան վիճակին եւ հակադարձաբար, եւ այդ բոլորին հուսկ կը յաջորդէ անողորմ մահը: Մահը սոսկալի իրականութիւն մըն է, որուն դէմ մարդը կը պայքարի իր բոլոր ուժերով, իր բոլոր կեանքին ընթացքով: Մարդը ունի այդ տխուր գիտակցութիւնը իր վախճանին, բայց կը ջանայ խուսափիլ համոզուելէ, ու հոս է արդէն իր յիմարութիւնը եւ նաեւ իր տկարութիւնը: Միակ բանը որ մարդը պէտք է ընէ կեանքի այս իրականութեան հանդէպ՝ խնդալն ու ծիծաղիլն է, չընկճուելու համար ցաւին մտածութեան տակ: Բո՛ւ վախրամ կ'անձնաւորէ այդ իմաստասիրութիւնը: Այն որ չունի այս իմաստութիւնը, բոտ Սարգիսի խեղճ մըն է, մտախար մը:

Կեանքը իմաստ մը ունենալ կը թուի, բայց մարդը որ կ'ապրի այս կեանքը, անկարող է թափանցելու այդ դադարներին մէջ, որուն ձեռքը զոհ մըն է ան, դժբախտ ու ցաւալի զոհ մը: Ընդհանուր հակասութիւն մը կը ցնցէ մարդը իր բոլոր դործերուն մէջ, իր ցանկութիւններուն, իր ճշդ-տումներուն մէջ: Եւ ահա որ անդիտութիւն մը կը թաւալէ դայն ինքնիր վրայ, անձնական փորձառութիւններն ալ չեն նըպաստեր բարոյքելու իր կեանքը որ լի է անկումներով, վահալիթումներով, սէրերով, ատելութիւններով, որոնցմէ կ'անցնի ախմայ, եւ ամէն ինչի ծայրը կը գտնէ ինքզինքը միշտ տփուհ եւ ապեր-ջանիկ:

Երբ մարդը կը մեռնի, իր հետ բովանդակ աշխարհը կը մեռնի, աշխարհ մը զոր բնաւ չճանչցաւ իր ամբողջութեամբը: Որովհետեւ մարդը, իր մորթին մէջ ամփոփուած, բովանդակ աշխարհն է իրեն համար: Եսասէր մըն է մարդը որ կը դրադի վերջ ի վերջոյ իր անձով, եւ կը սիրէ մի' միայն իր անձը: Այն ամէն բանի մէջ ալ, որ երեւոյթը ունի բարիքի եւ այլասիրութեան, միշտ կը յայտնուի մարդուն ներքինը: Կինը երախտապարտ է մարդուն հանդէպ, որովհետեւ կու տայ անոր ապահովութիւն կեանքի, որովհետեւ հուսկ կը մղէ դայն սիրելու ինքզինքը անոր մէջ: Նոյն է պարագան մարդուն համար ալ հանդէպ կնոջ: Ու անոնք ստեղծելով զգացումներ՝ ազնիւ կամ վայրագ, կ'անուանեն դայն Սէր: Ու այդ սէրը, կ'ըսէ Սարգիսն, ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ ուրիշ ձեւ մը մոռնալու պահ մը տաղտկալի ճշմարտութիւնը՝ թէ ապրիլը զուրկ է իմաստէ:

Հոս կը յանդի ահաւասիկ Սարգիսի իմաստասիրութիւնը եւ չունի վերելք մարդկային կեանքին վերլուծողական քննութեան մէջ: Կը յանդի ժխտումին՝ կեանքի նշանակութեան եւ մարդու վախճանին: Շարժումի ու մեքենականութեան այս դարուն՝ մարդկութեան թշուառ մշտայնութիւնն է, ահաւասիկ, որ կը դրտնէ արդի դրողներէն մէկուն քով: Ան չունի պատասխան մը թէ՛ ինչո՞ւ է այս կարծուած հակասութիւնը մարդկային կեանքին մէջ, թէ ինչո՞ւ պատրանքը, լըքումը, խանդալաւութիւնը, սէրը, թէ ինչո՞ւ է մարդը, կամ ի՞նչ է վախճանը այս կեանքին եւ մարդուն: Իր պատասխանն է թաւալում, շարժում, տաղնալ, յեղաշրջում եւ փնտառում իր ետին: Եւ ուրիշ ոչինչ:

Հ. Մ. ՃԱՆԱՇԵԱՆ

NOTES LITURGIQUES

SUR

L'OFFICE ARMÉNIEN

I. — Opinions de deux savants Liturgistes Européens.

Vigiles de Pâques et de l'Epiphanie. — « Les rubriques de l'ancien Lectionnaire Arménien, dit Baumstark dans son Livre « Liturgies comparées » p. 37, nous permettent de reconstituer la structure des vigiles de Pâques et de l'Epiphanie, telles qu'elles étaient célébrées à Jérusalem vers le milieu du V siècle. »

Vendredi Saint. — « Dans le rite hiérosolymétain lui-même, dit le même auteur, les fonctions primitives du Vendredi Saint nous sont encore décrites très minutieusement dans le Lectionnaire arménien, document qui peut être daté des environs de 460. » (l. c. p. 154). Le Lectionnaire arménien nous renseigne en détail sur les textes des chants et lectures usitées en cette circonstance. » (L. 6. P. 166).

Fête de l'Assomption. « La fête du 15 Août était primitivement celle de la dédicace d'un sanctuaire de la Vierge entre Jérusalem et Bethléem en un lieu que le nom de Kathisma semble déjà rattacher à la légende selon laquelle Notre-Dame, épuisée par la fatigue du voyages, y serait reposée peu d'heures avant de donner naissance au Divin Enfant » Or, ajoute Baumstark, « la relation de cette fête avec ce sanctuaire est attestée par le vieux Lectionnaire arménien, un peu postérieur à la fondation d'Ikélia. » (l. c. p. 204).

Préparation des Catéchumènes au Baptême. — « A la vérité, écrit Baums-
tark, la préparation des catéchumènes au baptême qui était conféré au cours des solennités pascales, est partout en Orient comme en Occident, une des préoccupations de la liturgie préparatoire à la grande solennité (pascale).... De plus le Lectionnaire arménien indique, dès le début de la troisième semaine avant Pâques, une suite de péricopes de l'Ancien Testament et des Epîtres de Saint Paul, destinées à accompagner le sermon doctrinal fait aux catéchumènes, du lundi au vendredi de chaque semaine et que la rubrique désigne par cette expression: pour les Catéchumènes. » (l. c. p. 203).

Admission et réconciliation des Pénitents. — Le T. R. P. AL. Raes S. J., dans ORIENTALIA CHRISTIANA PERIODICA, N. 3-4, Vol. XIII, dit « Ce qu'il faut observer surtout, c'est la coexistence des deux ordres pénitentiels: admission et réconciliation. En dehors du rite Arménien, aucun autre rite oriental n'a conservé ou développé ce double office. »

« Pour trouver des offices pareils à ceux des Arméniens (pour ce qui concerne la réconciliation des pénitents) il faut aller chez les Latins qu'ils soient de rite romain, gallican ou mozarabe; et qui plus se célèbre le Jeudi Saint. Cependant comme il n'est pas possible de démontrer l'existence de relations soutenues et intimes entre Arméniens et Latins avant le X siècle, et comme rien dans les cérémonies ou les formules des prières ne présente un point de contact entre les deux rites, il faut admettre cette date du jeudi saint, comme une pure coïncidence, d'ailleurs facile à expliquer. » (p. 651).

Matines. — Le même savant Jésuite,